

Zelenková, Anna

Frank Wollman v kontexte česko-slovenskej folkloristiky

Slavica litteraria. 2012, vol. 15, iss. 2, pp. [195]-207

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125918>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FOLKLORISTIKA

ANNA ZELENKOVÁ

**FRANK WOLLMAN V KONTEXTE
ČESKO-SLOVENSKEJ FOLKLORISTIKY****FRANK WOLLMAN'S INVOLVEMENT
IN CZECH AND SLOVAK FOLKLORE STUDIES****Abstrakt**

Príspevok sa zaoberá vzťahom českého slavistu a folkloristu Franka Wollmana (1888–1969) k folklóru. Pod vplyvom svojho učiteľa J. Polívku Wollman navrhol a realizoval v rokoch 1928–1947 zber ľudovej prózy na Slovensku. V doteraz nepublikovaných skriptách *Úvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury* (pravdepodobne 1949) autor v kapitole *Lidová slovesnost – folklor* charakterizoval ústnu slovesnosť a spojitost' orálnej tradície s tvarovým princípom. Aj v období vrcholiaceho stalinizmu na prelome 40. a 50. rokov Wollman zostal verný svojim štruktúrálnym východiskám z medzivojnového obdobia. Folklór chápal ako sociálny akt, ako výrazovú (tvarovú) formu, ktorú neurčuje pôvodnosť a vek, ale recepcia a spôsob individuálnej reprodukcie, t. j. komunikačné aspekty. Učebnicový text potvrdzuje to, že Wollmanov interdisciplinárny a štrukturalistický prístup stál pri zrode moderného, komunikačno-semiotického chápania folklóru.

Abstract

The paper outlines the approach to folklore pursued by Czech Slavonic scholar and folklorist Frank Wollman (1888–1969). Influenced by his mentor J. Polívka, between 1928–1947 Wollman devised and carried out collection of folk prose in Slovakia. One chapter of his unpublished teaching material entitled *Úvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury* (presumably 1949), [An Introduction to the methodology of literary research and the theory of literature] is devoted to folklore and examines the characteristics of oral folklore and the links between oral tradition and morphological principle. Even at the height of Stalinism at the turn of the 1950s, Wollman adhered to the structuralist principles he upheld in the interwar period. Generally, he conceived folklore as a social act, as an expressive (morphological) form which is not determined by originality and “age” but by reception and the manner of individual reproduction, namely communicative aspects. The material confirms that Wollman’s interdisciplinary and structuralist approach helped to establish the modern, communicatively semiotic, concept of folklore.

Klíčová slova

Frank Wollman ■ folkloristika ■ česká literárna komparatistika ■ český štrukturalizmus

Keywords

Frank Wollman ■ folklore studies ■ Czech literary comparative studies ■ Czech structuralism

Mohlo by sa zdať, že rozsiahle dielo komparatistu, slavistu a folkloristu Franka Wollmana je už bibliograficky uzatvorené a aj z vedeckého hľadiska zhodnotené a preskúmané. V súčasnosti už dochádza málokeď k tomu, že sa nájde nepublikovaný monografický odborný text a ešte menej v prípade, ak ide o text od tak výraznej vedeckej osobnosti, akou nespochybniteľne je F. Wollman, a takisto „novoobjavenie“ nepublikovaných skrípt, ktoré predstavujú primárny inštrumentálny text, väčšinou nerozširuje metodologický pohľad na autora. Iné je to v prípade Wollmanových doteraz nepublikovaných a „zabudnutých“ skrípt s názvom *Uvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury*,¹ ktoré takmer unikli vedeckej pozornosti.² Pri charakteristike publikácie je možné konštatovať, že ide o ucelený, teoreticky koncipovaný monografický text dopĺňujúci a rozširujúci poznanie diela tejto osobnosti, ktorá zasiahla do viacerých filologických odborov. S. Wollman uvádza, že skriptá boli „zachycená a rozmnožená prvni generací jeho poválečných brněnských posluchačů v Brně“.³ Učebnicový text má rozsah 87 strojopisných strán a vznikol v zložitej politickej situácii na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia, keď Wollman pedagogicky pôsobil v slavistickom seminári filozofickej fakulty brnianskej univerzity (a zároveň v rokoch 1948–1950 prednášal na Divadelnej fakulte Janáčkovej akadémie múzických umení v Brne, kde krátke obdobie zastával funkciu dekana a prorektora).⁴ V roku 1951 sa zo slavistiky vyčlenila Katedra rusistiky a literárnej vedy, ktorú začal viesť práve F. Wollman. Vtedajšia zmena vedeckej orientácie a radikalizovanie sa študentov v období stalinizmu viedla aj k násilnému presadzovaniu marxistickej metodológie, ktorá sa začala mechanicky aplikovať na jednotlivé spoločenskovedné disciplíny, t. j. aj na literárnu vedu a folkloristiku. Práve v tomto období sa podľa vtedajšieho sovietskeho vzoru začala objavovať na univerzitách potreba vydávania skrípt. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že volanie študentov po učebných

¹ Skriptá Franka Wollmana *Uvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury* sa našli v strojopisnej podobe na Masarykovej univerzite v Brne a v súčasnosti sa pripravujú ku kritickému vydaniu.

² Zmienku nachádzame iba v Slavii 50, 1981, č. 3 – 4, s. 305, keď Slavomír Wollman publikoval z pozostalosti Franka Wollmana autograf s nadpisom *Srovnávací věda slovesná v poměru k slovanské filologii*, z ktorého vychádza 4. časť daných skrípt, ktorá má názov *Slovanské filologie v poměru k srovnávací vědě literární* (v rkp. s. 23–31). Skriptá však doteraz nevyšli v celku a ani sa s nimi nikto teoreticky ani editorsky nezaoberal.

³ Porov. pozn. 2, s. 305.

⁴ Na JAMU v Brne sa nezachovali žiadne úradné dokumenty či záznamy o pôsobení Franka Wollmana v tejto inštitúcii.

pomôckach v období prelomu 40. – 50. rokov (koncipovaných však už podľa nových kritérií) nebolo vždy motivované iba túžbou po kvalitnom štúdiu, no niekedy malo viesť aj k diskvalifikácii a kompromitácii generácie starších profesorov. Skriptá sa totiž mohli stať exaktným dôkazom možnej profesorskej pedagogickej neschopnosti metodologicky sa prispôbiť zmenenej spoločensko-politickej situácii, ktorú charakterizoval vtedajší ironický epigram študentov: *Dej nám skripta, čaká tě krypta*.⁵ Ale podľa spomínania rusistky D. Kšicovej F. Wollman novej metodológii nikdy úplne nepodľahol;⁶ aj v daných skriptách sa síce objavil „povinný“ odkaz na marxisticko-leninskú teóriu a význam sovietskej vedy a kultúry, ale iba v úvodnej časti, po ktorej potom nasledoval výhradne odborný výklad. Ak by sme tiež citovali J. Hrabáka, tak môžeme uviesť, že na rozdiel od J. Mukařovského Wollman od svojho chápania štrukturálnej literárnej vedy „nemusel později odstoupit...“⁷

Musíme povedať, že Wollman sa s „novými“ pomermi vyrovnal dôstojne. Vďaka jeho pedagogickým a vedeckým aktivitám znamenal začiatok 50. rokov aj obnovenie dôvery ku porovnávacej metóde a postupné prekonávanie všeobecnej krízy komparatistiky a literárnovednej slavistiky.⁸ Pripravovaný študijný text (skriptá) nadväzoval na jeho predchádzajúcu štrukturálnu orientáciu a tvaroslovnú koncepciu literárneho diela. Zostala v ňom definícia slovesného výtvoru, ktorý je danosťou tvarovo intencionálnou, hodnotovo a esteticky diferencovanou, vyjadrenou jazykom a vymedzenou materiálnou existenciou a viacerými vrstvami a funkciami, z ktorých sa nedá vylúčiť ani ľudský faktor. V skriptách sa nachádza aj stať *Lidová slovesnost' – folklór*, ktorá sa zaoberá podstatou, existenciou a fungovaním ľudovej slovesnosti. V danej kapitole sa odrazil autorov názor na historickú jednotu slovanských literatúr a na geneticko-štruktúrne súvislosti medzi orálnou tradíciou a umelou literatúrou (ako ich z literárnohistorického hľadiska vyjadril už vo svojej *Slovesnosti Slovanů*, 1928). Musíme si uvedomiť, že čo sa týka oblasti ľudovej slovesnosti, tak Wollman vo všeobecnosti nepristupoval k folklóru tradičným spôsobom

⁵ Vychádzame zo spomínania Slavomíra Wollmana.

⁶ Porov. Kšicová, D., Setkávání, in: Hlůšková, H. – Zelenková, A. (eds.), *Slavista Frank Wollman v kontexte literatury a folklóru I – II.*, Bratislava – Brno, Ústav etnológie SAV – Slavistická společnost Franka Wollmana v Brne – Česká asociace slavistů – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2006, s. 37–53.

⁷ Hrabák, J., Frank Wollman, in: Hrabák, J., *Život s literaturou*, Brno, Blok 1982, s. 67.

⁸ Wollman, S., *Porovnávací metoda v literární vědě*, Bratislava, Tatran 1988, s. 56.

– ako teoretik sa nezameriaval na folklórnu problematiku v celej jej šírke, nezaujímali ho napr. hmotné prejavy ľudovej kultúry (napr. ako Č. Zíbrta), ani otázky ľudových zvykov (ako M. Murka), ale zaoberal sa iba slovesnými textami, ich analýzou, spôsobom genézy a tradovania. Celkovo chápal folklór ako reprodukčné umenie, v ktorom sa ako základný postup uplatňovalo synkretické spojenie variabilných, tematických a žánrových prvkov, a vychádzal z faktu, že folklórny text je svojou štruktúrnou výstavbou nositeľom špecifickej recepčnej vlastnosti podnecujúcej k neustálej reprodukcii a k pretváraniu invariantu na nový variant.

F. Wollman sa už vo svojich prvých významných štúdiách *Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu*⁹ a *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*¹⁰ snažil skúmať „štruktúru tvaru a druhu“ a neinterpretovať iba migráciu motívov i celých postupov a poetologických prostriedkov, ale dokonca aj celých sujetových kostier jednotlivých textov. Nevynechával (a nepodceňoval) však ani tradičné štúdium historických súvislostí látok, migrujúcich ideí a folklórnych foriem. Práve v monografii *Slovesnost Slovanů* sa dopracoval k záveru, že spoločným základom slovanských literatúr je komplementárne prelínanie ústnej slovesnosti a písomne zachytenej literatúry, a preto sa v štvrtej a čiastočne aj v šiestej kapitole tejto monografie venoval ústnej lyrike a epike, resp. ľudovej tvorbe. Okrem slovanských rozprávok vyzdvihol najmä hrdinské eposy, a to pre ich štruktúrnu transformáciu do podoby poetickej imaginácie. Ústna slovanská slovesnosť bola pre neho potvrdením toho, že téza o kultúrnej schizme slovanskej slovesnej tvorby na latinský Západ a byzantský Východ nie je správna, pretože ide o dva rovnocenné varianty stredomorskej (mediteránnej) kultúry, ktoré zachovávajú spoločnú literárnu tradíciu udržiavanú aj po politickom rozklade v roku 476 n. l. Pojem slovesnosť (a nie literatúra) Wollman použil z aktuálnych metodologických dôvodov – v jeho koncepcii nešlo o hodnotový alebo estetický výber tzv. svetových diel, ale „o zkoumání nadnárodních souvislostí v celé stratigrafii fenoménu literatury, zahájeném u esteticky náročných vrstev o populární literatuře až k ústně tradovanému básnictví lidu a naopak“.¹¹ Práve spojitost ľudovej a umelej slovesnosti považoval Wollman za obligatórny

⁹ Wollman, F., *Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu*, *Národopisný věstník československý* 7, 1912, s. 145–180, 193–210; 8, 1913, s. 182–185.

¹⁰ Wollman, F., *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*, *Národopisný věstník československý* 14, 1920, č. 1, s. 1–16, č. 2, s. 1–57; 15, 1921, č. 1, s. 1–58; 16, 1923, č. 1, s. 80–96, č. 2, s. 133–149.

¹¹ Wollman, S., *Habent sua fata libelli: k německému vydání Slovesnosti Slovanů od Franka Wollmana*, in: Wollman, F., *Die Literatur der Slawen. Herausgegeben*

znak vo vzťahu ku svetovej literatúre – geneticky preukázateľná spojitosť medzi orálnou tvorbou a písomne fixovanými textami potvrdzuje tézu o slovesnosti Slovanov ako štruktúrne organickej a historicky konštituovanej syntézy.

Už od svojho príchodu na Slovensko v roku 1919 sa F. Wollman veľmi zaujímal o folklór, a to najmä o žaner slovenskej ľudovej rozprávky, v čom ho výrazne ovplyvnil český slavista J. Polívka. Už v jednom z prvých listov, ktoré napísal tomuto svojmu učiteľovi ešte pred odchodom na Slovensko, t. j. z obdobia, keď pôsobil ako stredoškolský profesor v Soběslavi, 11. 6. 1918 uviedol: „*Folklór učinil jsem částí své češtinářské praxe ve škole, vychovávám si mezi učiteli sběratele...*“¹² Orientáciu na štúdium folklóru potvrdil aj v liste z Bratislavy zo dňa 5. 11. 1920: „... *pod Vaším vlivem zpracoval jsem si přehled české a slovenské lidovědy, pracoval jsem úmorně na venkově v pohádkosloví.*“¹³ Od konca roku 1920 dokonca uvažoval o docentúre v oblasti etnografie (prácou *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*), ak by bola pre tento odbor vytvorená na bratislavskej filozofickej fakulte samostatná katedra. Svoju vtedajšiu situáciu však vyjadril slovami: „... *na Slovensko šel jsem s úmyslem vytvořit dějiny československého folkloru. Avšak tatáž kletba jako na českém venkově stíhala mou práci i zde: nedostatek knižních pramenů, nemožnost pramenného studia*“.¹⁴ Wollmanova koncepcia slovesnej folkloristiky, ktorá sa v dobovom kontexte chápala ako neoddeliteľná súčasť filológie, sa odlišovala od národopisu, ktorý sa sústreďoval na štúdium materiálnych, duchovných a výtvarných ľudových prejavov. Národopis bol však od samého začiatku etablovaným vedeckým odborom na Univerzite Komenského – prvým riadnym profesorom tu bol menovaný český bádateľ Karel Chotek, prednášajúci v Bratislave v rokoch 1921–1931,¹⁵ ale oficiálne vytvorenie bratislavskej stolice, na ktorej mala byť folkloristika inštitucionálne prepojená s porovnávacími dejinami slo-

en von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag 2003, s. 5. (Čerpáme z prekladu úvodu S. Wollmana od E. Niklesovej.)

¹² Frank Wollman v liste Jiřímu Polívkovi zo dňa 11. 6. 1918, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Jiří Polívka.

¹³ Frank Wollman v liste Jiřímu Polívkovi zo dňa 5. 11. 1920, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Jiří Polívka.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Porov. Hlôšková, H., Frank Wollman – osobnosť folkloristiky na Univerzite Komenského, in: Hlôšková, H. – Zelenková, A. (eds.), *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru II.*, Brno, Ústav etnológie SAV – Slavistická spoločnosť Franka Wollmana v Brne – Česká asociace slavistů – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2006, s. 96.

vanských literatúr, sa neustále odkladalo. F. Wollman sa preto nakoniec habilitoval na Univerzite Karlovej v Prahe (a to na základe tej istej práce) v novembri 1922 pre odbor porovnávacích dejín slovanských literatúr a ľudových tradícií. Za mimoriadneho profesora bol z toho istého odboru nakoniec úradne vymenovaný 28. októbra 1925 a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave začal prednášať o. i. o dejinách česko-slovenského folklóru a o srbochorvátskej epike. Na Polívkovu výzvu dokonca zorganizoval v rámci svojho seminára v Bratislave moderný výskum slovenských ľudových rozprávok v pôvodnej nárečovej podobe.

Tzv. „wollmanovská zberateľská akcia“¹⁶ predstavovala zbieranie ľudovej prózy, ktoré na území celého Slovenska vykonali študenti Oddelenia pre slovanské tradície a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1928–1947, teda aj v období po odchode F. Wollmana do Brna v roku 1928, keď aj naďalej pôsobil na Slovensku ako hosťujúci profesor. Český slavista však od konca 20. rokov počítal s tým, že na pražskej univerzite nahradí slovinského komparatistu Matija Murka a že po ňom prevezme Katedru juhoslovanských jazykov a literatúr, kde sa bude venovať štúdiu juhoslovanského písomníctva a folklóru. Murko sa rozhodol pre F. Wollmana ako svojho nástupcu už v roku 1929, a to v súvislosti s jeho úspešným vystúpením na prvom medzinárodnom kongrese slovanských filológov v Prahe. Návrh na Wollmanovu profesúru na začiatku 30. rokov, ktorý Murko niekoľkokrát zopakoval, však nakoniec nevyšiel a aj preto mohol Wollmanov záujem o slovenský folklór v kontakte s bratislavskými poslucháčmi pokračovať. Vypracované postupy a metodiku zberu aj so svojimi teoretickými závermi po prvýkrát predložil vo svojich bratislavských prednáškach v rámci predmetu *Československá ústna ľudová slovesnosť*, v ktorej v základných bodoch vymedzil časové, obsahové a metodologické propozície tohto veľkého projektu,¹⁷ ktorý však mal už od samého začiatku personálne a finančné problémy. Prednášky dopĺňalo *Cvičenie na ľudových (tradičných) textoch*

¹⁶ Filová, B. – Gašparíková, V. (eds.), *Slovenské ľudové rozprávky I. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora PhDr. Franka Wollmana*, Bratislava, Veda 1993. Gašparíková, V. (ed.), *Slovenské ľudové rozprávky II. – III. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením profesora PhDr. Franka Wollmana*, Bratislava, Veda 2001–2004. Charakteristiku zberu slovenskej ľudovej prózy organizovaného Frankom Wollmanom a jeho študentmi na UK v Bratislave podrobne zhodnotila Viera Gašparíková. Srv. Wollmanovská zberateľská akcia v rokoch 1928–1944, *Slavia* 57, 1988, č. 4, s. 354–364.

¹⁷ Údaje o prednáškach Franka Wollmana na bratislavskej univerzite čerpáme

i zbieranie textov, ktoré Wollman od školského roku 1926/1927 niekoľkokrát opakoval, a to najmä s tým cieľom, aby sformoval krúžok mladých študentov zaujímajúcich sa o slovenskú prozaickú folklórnu tradíciu. V prvom rade bolo totiž nevyhnutné poslucháčov Seminára pre slovenskú filológiu, ktorí mali podľa už dopredu stanovenej metodiky foneticky zachytávať rozprávky z ústneho prejavu ľudových rozprávačov priamo v teréne a v pôvodnej dialektologickej podobe, pripraviť na túto úlohu a finančne ich aj zabezpečiť. Tomu napomohla skutočnosť, že práve v roku 1928 začala s podporou prezidenta T. G. Masaryka vyvíjať v Prahe svoju činnosť aj nová vedecká inštitúcia – Slovanský ústav a v rámci neho vznikol Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, ktorý poskytol na tento zber štipendiá. Wollman preto o priebehu akcie, teda o pokračovaní výskumu a konkrétnom využití finančných prostriedkov, pravidelne publikoval svoje správy v Ročenkách Slovanského ústavu.¹⁸

Zbieranie ľudovej prózy pokračovalo aj po vynútenom odchode tohto českého slavistu zo Slovenska v roku 1941. Realizáciu projektu prevzali slovenskí folkloristi, čo bolo podľa F. Wollmana prejavom vzťahujúcej sa slovenskej vedy. Na začiatku 50. rokov bol súbor zozbieraného prozaického folklóru už čiastočne spracovaný a boli uverejnené aj prvé štúdiá, ktoré sa venovali problematike slovenskej ľudovej slovesnosti.¹⁹ Wollman dúfal, že projekt bude do konca 50. rokov celý publikovaný. V tomto období s textami editorsky pracovali, t. j. zjednocovali a upravovali dostupné rukopisy, najmä M. Koléčanyi-Kosová a B. Filová, a to v rámci vtedajšieho dokumentačného oddelenia Národopisného ústavu SAV, dnešného Ústavu etnológie SAV. Vydanie týchto ľudových rozpráv-

z vlastného štúdia personálnej pozostalosti (porov. zoznam prednášok) uloženej v Archíve Univerzity Komenského v Bratislave.

- 18 Wollman, F., Zpráva o užití stipendia poskytnutého členům seminářů prof. Fr. Wollmana v Brně a v Bratislavě na sbírání lidových tradic, in: *Ročenka Slovanského ústavu*, Svazek V – VII. Za třetíletí 1932–1934. Praha, Slovanský ústav 1935, s. 159–160; tenže: Zpráva univ. prof. dra Franka Wollmana o využití podpory poskytnuté členům slovanského semináře univ. Komenského, in: *Ročenka Slovanského ústavu*. Svazek VIII. Za rok 1935. Praha, Slovanský ústav 1936, s. 50; Zpráva o užití stipendia členům Slovanského semináře prof. Wollmana v Bratislavě, in: *Ročenka Slovanského ústavu*, Svazek IX. Za rok 1936. Praha, Slovanský ústav 1937, s. 76.
- 19 Napr. štúdiá Kolečanyi, Mária, Počátky tradicionalistiky na Slovensku, in: *Počta Františku Trávníčkovi a Franku Wollmanovi*, Brno 1948, s. 219–224; Satke, A., K charakteristice slovenského vyprávěče v čtyřicátých letech 20. století, in: *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*, Praha 1958, s. 474–481; Žatko, R., *Slovenské rozprávky*, Žilina 1944.

vok v Slovenskej akadémii vied by si však vyžadovalo väčšie kritické zhodnotenie textov a Wollman žiadal, aby sa vypracovali ďalšie porovnávacie a analytické komentáre. To prinieslo odloženie celého projektu do budúcnosti a zmenu koncepcie. Na začiatku 60. rokov bola so súhlasom českého slavistu poverená vydaním projektu V. Gašparíková a dieľo bolo rozdelené do troch zväzkov pôvodných folklórnych textov, a to podľa jednotlivých slovenských regiónov. Plánovaný doplňujúci štvrtý zväzok mal obsahovať vedeckú štúdiu s podrobnými kritickými poznámkami, ktoré by vychádzali z medzinárodne prijatej klasifikácie folklórnych látok a typov od Aarneho – Thompsona.²⁰

Po smrti Franka Wollmana v roku 1969 bolo dokončenie celého projektu a jeho publikovanie znovu odložené. Až na začiatku 90. rokov vyšiel k 11. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave (1993) vo vydavateľstve SAV Veda prvý zväzok *Slovenských ľudových rozprávok* z oblasti stredoslovenského regiónu. Pred zjazdom vyšiel aj *Katalóg slovenskej ľudovej prózy I – II*, pripravený z archívu prof. F. Wollmana (Bratislava 1991–1992) editorkou V. Gašparíkovou, ktorý nahradil predpokladaný štvrtý zväzok ľudových rozprávok. Práve vďaka tejto obetavej editorky boli publikované aj ďalšie zväzky folklórnych ľudových textov (*Slovenské ľudové rozprávky 2*, 2001, a *Slovenské ľudové rozprávky 3*, 2004), venované západoslovenskému a východoslovenskému regiónu, ktoré zachytili živú prozaickú tradíciu na Slovensku a dokázali aj estetickú vyspelosť jej folklórnej epiky. Tento mimoriadny textový súbor folklórnych próz, ktorý mal komplikované recepcné osudy a ktorý čakal na svoje vydanie takmer osemdesiat rokov, predstavuje svojím rozsahom a kvalitou naozaj výnimočný vedecký čin nielen v česko-slovenskej, ale aj v európskej folkloristike a literárnovednej slavistike a nemá v Európe rovnocennú obdobu.

Vychádzajúc z dlhodobého vedeckého záujmu a aj z praktického výskumu folklóru, tak ani v pripravovanom učebnom texte nemohol autor danú problematiku vynechať. V kapitole *Lidová slovesnosť – folklór*, ktorá je pripojená v závere doteraz nepublikovaných a dnes už „zabudnutých“ skript s označením „*Exkurs I*“, autor charakterizoval ústnu slovesnosť a spojitost ľudového podania s tvarovým princípom, t. j. s druhovým rozdelením na epiku, lyriku a drámu. Wollman v nej podrobnejšie definoval aj sémantické vymedzenie termínu folklór a pod ústnou slovesnosťou rozumel iba tú časť tradície, „*ktará se svou tvarovostí připíná k slovesnosti, kde ji můžeme srovnávat s umělymi tvary literárními, vyprávěcími, lyric-*

²⁰ Aarne, A. – Thompson, S., *The Types of the Folktale*, Helsinki 1964.

kými i dramatickými“.²¹ Pojem slovesnosti ako jednoty umelej a orálnej tvorby predstavuje „súhrn tvarov“, medzi ktorými neustále prebieha výmena látok, foriem a čiastočne aj ideí. Tento tvarový vzťah „*činí ústní slovesnost souvislou částí literárního celku*“.²² Wollman tým nadviazal na svoj referát *Problémy srovnávacího studia literatur slovanských a lidového podání slovanského, jeho cíle a metody*,²³ s ktorým vystúpil na prvom zjazde slovanských filológov v Prahe v roku 1929. Podľa neho „*bádání o tradicích lidových zrušilo hranice mezi tzv. výtvořy umělými, knižními a lidovými a ústními, mezi literaturou v užším smyslu slova, tj. knižní slovesností, a tradicemi, tj. ústní slovesností, a objevilo nepřetržitou fluktuaci syžetů, motivů, charakterologických i formových elementů, a fabulaci v směru vertikálním i horizontálním*“.²⁴ V tejto súvislosti tu môžeme pripomenúť, že F. Wollman nebol zástancom romantickej predstavy o anonymnej kolektívnej genéze slovesných tvarov, ktoré podľa neho museli mať svojho konkrétneho pôvodcu aj v dávnej minulosti. Preto je ľudové podanie, ako historická (výrazová) forma ústnej slovesnosti, kombináciou tvarov rozličného pôvodu, teda ľudových a umelých, t. j. zľudovelých. Autorove štrukturalistické východiská sa prejavili najmä v jeho názore, že pri štúdiu folklórnych slovesných tvarov nie sú najdôležitejšími aspektmi pôvodnosť a doba trvania, ale recepcia a individuálna reprodukcia, t. j. komunikačné aspekty. Z tohto hľadiska vyzdvihol najmä O. Hostinského ako kritika romantickej teórie o estetickú pôvodnosť folklóru a v skriptách ho ocenil ako predchodcu reprodukčného poňatia za názor, že ľudovými sa môžu stať výtvořy akéhokoľvek pôvodu, ak boli tvorivo transformované a modifikované orálnou tradíciou, v ktorej sa vyskytovali najmenej počas troch generácií.

F. Wollman vo svojej kapitole o ľudovej slovesnosti vo všeobecnosti považoval folklór za úžitkovú a estetickú výpoveď ľudových vrstiev prostredníctvom kontaktnej komunikácie, ktorú spájal s umelou tvorbou aj diachróne (napr. ide o otázku historických tradícií a spoločného kultúrno-historického vývoja), aj štruktúrne, a to najmä vo využití slohovodruhových postupov a prostriedkov. Hlavný rozdiel však spočíval v spô-

²¹ Wollman, F., *Uvedení do methodologie literárněvědné a do theorie literatury*, Brno (strojopis), s. 59.

²² *Op. cit.*, s. 2.

²³ Wollman, F., *Problémy srovnávacího studia literatur slovanských a lidového podání slovanského, jeho cíle a metody*, in: *I. sjezd slovanských filologů v Praze 1929. These a poznámky k diskusi. Sekce č. I.*, Praha 1929 (nestránkované, samostatný separát).

²⁴ *Ibidem*.

sobe komunikácie, ktorá je (ako na to poukázal jeho kolega z Pražského lingvistického krúžku P. Bogatyrev) kolektívna (osoba tvorcu splyva s príjemcom) a úžitková, pretože vychádza z konkrétnej udalosti v živote ľudových vrstiev. Wollman uznával určitú improvizáciu podstatu, ktorá umožňovala žánrovú variabilnosť orálnych prejavov, ale nezaoberal sa synkretickou funkciou folklórnych textov, ako napr. ich vzťahom k tanečnej, alebo hudobnej zložke. Vo svojej metodike zberu sa zamerával najmä na textový zápis ľudovej tradície, ktorý chápal ako svojbytný literárny text. Okrem vzniku a morfológického hľadiska dával prednosť recepčnému a existenčnému (komunikačno-semiotickému) bytiu folklóru, t. j. jeho reprodukčnej fáze. Vo vzťahu medzi tvorbou a recepciou vyzdvihoval aj prvotný moment príjmu a spracovania, t. j. otázku zapisovateľa, predchádzateľa, upravovateľa textu atď., čo súviselo so sociológiou a psychológiou kolektívneho vnímania folklórneho textu. Podľa P. Koprdu Wollman spájal proces recepcie s kreáciou ako „*mechanizmus, ktorý vedie k zhode alebo podobnosti výsledných transformovaných tvarov s podnetmi*“;²⁵ teda proces preberania a pôsobenia folklórnych textov Wollman chápal ako funkčnú transformáciu a modifikáciu tvarov, resp. sujetov, čo umožnilo vytváranie typologických analógií v rámci veľkých časových a geografických vzdialeností.

Folklor je podľa Wollmana aj sociálnym aktom, ktorý vychádza z estetickej normy kolektívnej tradície ako špecifického nadosobného systému. Českého slavistu síce v prvom rade nezaujímal moment hudobnej alebo hereckej realizácie (napr. analýza mimojazykových výrazových prostriedkov), ale uznával interdisciplinárnosť folklórneho výskumu, ktorý je založený aj na poznatkoch z muzikológie, lingvistiky, teatrologie, tanečnej vedy atď. Aj napriek tomu zaraďoval folklor „*pro jeho tvarovanost ke slovesnosti, neboť tato tvarovanost je jeho předním znakem, odlišujícím jej od zjevů podobných*“.²⁶ Genetickú príslušnosť k ústnej slovesnosti potvrdzuje aj téza, že „*každý variant je nutno bráti jako samostatný slovesný tvar*“²⁷ a každá konkretizácia interpretuje sa stáva novým dielom, ktoré rešpektuje (takisto ako texty v umelom písomníctve) aj fakt tradície. Wollman preto zdôrazňoval to, aby sa tzv. etnografická štruktúra

²⁵ Koprda, P., Frank Wollman očami neslavistu, in: Hlôšková, H. – Zelenková, A. (eds.), *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru II.*, Bratislava – Brno, Ústav etnológie SAV, Slavistická spoločnosť Franka Wollmana v Brne – Česká asociace slavistů – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2006, s. 116.

²⁶ Wollman, F., *Uvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury*, Brno (strojopis), s. 64–65.

²⁷ *Op. cit.*, s. 65.

skúmala nielen v rámci tradičného národopisu (etnografie), ktorý sa zaoberá dedinou, ale aj v interdisciplinárnom rámci sociografie, ktorá skúma mestský, robotnícky folklór („fabrický“). Ako príklad štúdia moderného mestského a robotníckeho folklóru uviedol monografickú štúdiu sovietskeho teoretika J. M. Sokolova *Russkij folklor* (1941), ktorá zachytila historickú problematiku východoslovenského folklóru v jeho národnostnej a sociálnej diferenciacii. Rekapituloval aj jednotlivé teórie o pôvode a šírení folklórnych tvarov, najmä rozprávok – mytologickú, migračnú a antropologickú (konceptiu samovzniku). Tým rozširoval výskum svojho učiteľa a iniciátora zberu slovenských rozprávok Jiřího Polívku, ktorého považoval za priekopníka modernej sociológie rozprávok a štrukturalistickej tradície, ktorú jeho žiaci „budou zjemňovati a zaostřovati tím neb oním směrem“.²⁸ Celkovo dospel k záveru, že „Polívka je tu spojovacím článkem souvislosti s ruskou literární vědou a jeho vlivem u nás objasňují se metodické shody, zvláště v literárněvědecké eidografii“.²⁹ Wollman priniesol v skriptách aj stručný prehľad dejín českej folkloristiky, uviedol už okrem najviac vyzdvihovaného J. Polívku aj zakladateľskú generáciu J. Máchala, M. Murka a V. Tilleho, ktorých spájal s pozitivistickou metodológiou. K svojmu generačnému vrstovníkovi J. Horákovi však zostal pomerne kritický, aj keď ten „pokročil daleko nad Polívku i Máchala k chápání struktury slovesného výtvoru a... jevila se mu ústní slovesnost pevnější součástí slovesnosti než našim učitelům“.³⁰ Horákovi v jeho chápaní folklóru vyčítal nedostatok sociálneho pohľadu a určitú akademickosť, ktorá sa prejavila vo výbore *České pohádky* (1944).

V danom skriptovom texte Wollman považoval Polívkov *Súpis slovenských rozprávok* (1923–1932) za „největší dílo v české tradicionalistice“³¹ doplňujúce jeho komentáre k rozprávkam bratov Grimmovcov *Anmerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm 1–5* (Lipsko 1. 1913, 2. 1915, 3. 1918, 4. 1930, 5. 1932). V týchto komentároch, ktoré

²⁸ Wollman, F., Jiří Polívka. 6. 3. 1858 – 21. 3. 1933, in: Hlůšková, H. – Zelenková, A. (eds.), *Slavista Frank Wollman v kontexte literatury a folklóru I.*, Bratislava – Brno, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FF UK – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Česká asociace slavistů – Ústav etnológie SAV – Slavistická společnost Franka Wollmana v Brne 2008, s. 220 (pôvodne *Slavia* 12, 1933–1934, č. 4).

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Wollman, F., Srovnávací věda slovesná v poměru k slovanské filologii (Stav a úkoly slovanské filologie v Československu. Část literárněvědná), *Slavia* 50, 1981, č. 3 – 4, s. 307. Porov. pozn. 2.

³¹ Wollman, F., *Uvedení do metodologie literárněvědné a do theorie literatury*, Brno (strojopis), s. 66.

boli pripravené v spolupráci s nemeckým folkloristom J. Boltem, Polívka analyzoval slovanské rozprávkové látky v konfrontácii so západoeurópskou tradíciou. Podľa F. Wollmana sa tento jeho učiteľ dopracoval k tézám o vzťahu západnej a východnej slovesnej ľudovej tradície nielen komparáciou jednotlivých látok, ale aj skúmaním „*vnitřní formy takřka nerozlučně srostlé s látkou samou*“.³² Wollmanova práca s materiálom a jeho interpretačné závery (aj keď bol priamym Polívkovým žiakom) sa ale s Polívkovou metódou do určitej miery aj rozchádzali. Wollman dopĺňal najmä migračnú teóriu o antropologické prvky – tvrdil, že aj samovznik jednotlivých motívov v rámci podobných životných podmienok umožňoval vzájomnú migráciu látok, ideí a slovesných foriem. Spolu so svojím kolegom z Pražského lingvistického krúžku P. G. Bogatyrevom, ktorý tiež pôsobil na Univerzite Komenského v Bratislave, tak rozšíril a „zmodernizoval“ vtedajšie chápanie folkloristiky, ktorá obsahovala aj etnopsychologické alebo antropologické aspekty, t. j. skúmala napr. vplyv povier na vytváranie vývojových fáz ľudskej psychiky.³³ Vo Wollmanových názoroch sa celkovo odrážal postoj moderného komparatistu, ktorý kombinoval a modifikoval migračnú a antropologickú teóriu, ale kládol pritom väčší dôraz (ako sme už uviedli vyššie) na konštrukčnú, sémantickú a estetickú funkciu prvkov v celkovej slovesnej štruktúre, než na hľadisko pôvodu. Wollman, takisto ako aj V. M. Žirmunskij, zastával názor, že kým elementárne slovesné predstavy môžu vznikáť nezávisle na sebe ako analogický výraz životných podmienok, tak zhody zložitejších útvarov sú už výsledkom vzájomných kontaktov a migračného šírenia.

Folkloristická kapitola v doteraz nepublikovaných a takmer neznámych skriptách opäť potvrdzuje, že autor zastával výnimočné postavenie v česko-slovenskom literárnovednom a folkloristickom kontexte. Wollmanovo dielo, ktoré je zamerané na literárnu teóriu, etnológiu, teatrologiu a dejiny slavistiky či porovnávaciu literárnu vedu, je osobité nielen svojou tematickou šírkou a aj „novátorským“ prístupom k interpretácii pramenného materiálu, ale aj spojením vedeckej, pedagogickej a organizačnej činnosti. Napr. B. Beneš³⁴ sa vyjadril v tom zmysle, že F. Wollman sa spolu s P. Bogatyrevom stali priekopníkmi štruktúrne a tvaroslovne orientovanej folkloristiky, ktorá svojím väčším dôrazom na recepčný

³² Ide o výrok Jiřího Polívku, ktorý cituje Frank Wollman vo svojom nekrológu Jiří Polívka. 6. 3. 1858 – 21. 3. 1933, *Slavia* 12, 1933–1934, s. 589.

³³ Porov. Beneš, B., Folklorista Frank Wollman, in: Leščák, M. (ed.), *K dejinám slovesnej folkloristiky*, Bratislava, Ústav etnológie SAV – Nadácia prebudená pieseň 1996, s. 90–96.

³⁴ *Ibidem*.

akt než na proces samotnej tvorby anticipovala komunikačno-semiotické chápanie modernej českej a slovenskej folkloristiky (B. Beneš, K. Horálek, O. Sirovátka, V. Gašparíková, M. Leščák, P. Liba, V. Marčok atď.). V závere môžeme iba potvrdiť, že jedným z hlavných prínosov tohto predstaviteľa druhej generácie česko-slovenských literárnych komparatistov je práve ten fakt, že do štúdia medzislovanských literárnych vzťahov výrazne zahrnul aj výskum ústnej slovesnosti, ktorý prispel k hlbšiemu pochopeniu slovesnej cirkulácie medzi Západom a Východom.

